หลักการบัญญัติศัพท์วิชาการ

สมชัย บวรกิตติ*

การบัญญัติศัพท์วิชาการภาษาไทย (coining terms) โดยนัยที่ถูกต้องเป็นการคิดคำใหม่ขึ้นจากศัพท์ภาษาอังกฤษ. ในสมัยก่อนมักใช้วิธีเขียนรูปศัพท์ตามภาษาเดิม. ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลได้จัดตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นเจ้าของเรื่อง (อ้างในคำนำ*พจนานุกรมศัพท์แพทย์ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๐๘) จึงมีการเขียนทับศัพท์เป็นภาษาไทยโดยถ่ายเสียงให้เหมาะกับเสียงภาษาไทย หรือคิดคำไทยขึ้นใหม่ โดยผูกขึ้นจากคำไทย หรือภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีใช้เป็นคำไทยอยู่แล้ว[๑].

หลักการบัญญัติศัพท์ดังกล่าว นอกจากคิดคำไทยขึ้นใหม่ซึ่งเป็นวิธีดีที่สุด แต่บ่อยครั้งผู้บัญญัติไม่สามารถหาคำที่ให้ความหมายตรงกับศัพท์ภาษาเดิมได้ จึงต้องใช้วิธีทับศัพท์ ซึ่งมี ๒ แบบคือ การถ่ายอักษร และการถ่ายเสียง. การทับศัพท์ทั้งสองแบบมีปัญหามาก และใช้วิธีแตกต่างกัน.

โดยที่ผู้เรียบเรียงบทความนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับงานบัญญัติศัพท์วิชาการ และได้ประสบกับความเข้าใจหลักการที่แตกต่าง จึงใคร่นำหลักการบัญญัติศัพท์ที่ราชบัณฑิตยสถานได้วางไว้[๒] ที่ผู้เขียนได้ปรับย่อลง มาให้อ่านฟื้นความจำ เพื่อจะได้สะดวกต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง ทั้งระดับผู้จัดทำและผู้ใช้.

หลักการจัดทำศัพท์บัญญัติของราชบัณฑิตยสถาน[๒]

๑. วิธีคิดคำขึ้นใหม่ ถ้าศัพท์ใดสามารถผูกคำขึ้นใหม่ได้ ให้ใช้คำไทย ต่อเมื่อหาคำไทยที่เหมาะสมและตรงกับความหมายของศัพท์ไม่ได้ จึงหาคำจากภาษาบาลีและสันสกฤตมาผูกเป็นศัพท์.

๑.๑ คำที่ผูกขึ้นให้มีจำนวนคำน้อยที่สุด เพื่อมิให้เป็นการนิยามศัพท์ และเลี่ยงการใช้บุรพบท แต่จะใช้เมื่อความหมายของศัพท์กำกวม เช่น ชื่อเรื่องจากอัญพจน์, การแยกสลายโดยชีววิธี.

๑.๒ ศัพท์ที่ผูกขึ้นจากคำบาลีและสันสกฤต ใช้คำขยายอยู่หน้าคำนาม เช่น กฤตศิลป์, มนุษยปัจจัย. [หากเป็นคำไทยใช้หลักการขยายคำตามไวยากรณ์ภาษาไทย เช่น บ้านสีเขียว ไม่ใช่สีเขียวบ้าน] หรือเป็นข้อยกเว้นเพื่อความสละสลวยและความถูกต้องตามความหมายของศัพท์ เช่น กลศาสตร์วิเคราะห์ (analytical mechanics), สัทวิทยาอนุภาค (particle phonology).

๒. วิธีทับศัพท์ คือ การเขียนศัพท์ภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทยโดยวิธีถ่ายเสียง (phonetic transliteration) และวิธีถอดอักษร (alphabetic transliteration).

ดังกล่าวข้างต้น วิธีทับศัพท์มีปัญหา นอกจากปฏิบัติยาก

*ราชบัณฑิต และประธานกรรมการคณะจัดทำพจนานุกรมศัพท์แพทยศาสตร์และศัพท์สิ่งแวดล้อม, ราชบัณฑิตยสถาน

แล้ว โดยอุดมการณ์วิธีการปฏิบัติก็แตกต่างกัน. วิธีถ่ายเสียงยาก เพราะมีสำเนียงของภาษาเดียวกันแต่แตกต่างกัน อาจอนุโลมว่าถ่ายเสียงตามสำเนียงคนไทย. สำหรับวิธีถอดอักษรการใช้ตัวอักษรก็นิยมแตกต่างกัน เช่น th ใช้ ท หรือ ธ, c ใช้ ซ หรือ ศ. การทับศัพท์โดยถอดอักษรอย่างเด็ดขาด แม้จะมีประโยชน์ในการถ่ายคำกลับสู่ศัพท์เดิมได้แม่นยำ แต่เป็นคำภาษาไทยที่อ่านไม่ออก เช่น cytoplasm ถอดอักษรเป็น ศัยโทพลาสม แต่ถ่ายเสียง เป็น ซัยโตพลาซึม. อย่างไรก็ตาม เสียงอ่านก็ยังไม่ตรงกับเสียงที่คนไทยหรือเจ้าของศัพท์อ่าน.

อนึ่งคำศัพท์ที่ใช้กันมานานจนถือเป็นคำไทยหรือปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแล้ว ก็ให้ใช้ไปตามนั้น เพราะถือว่าได้แปลงสัญชาติเป็นคำไทยแล้ว.

เอกสารอ้างอิง

๑. พจนานุกรมศัพท์แพทย์ อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. พิมพ์ครั้งที่ ๑. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี; ๒๕๐๘.

๒. การบัญญัติศัพท์และการจัดทำพจนานุกรมศัพท์เฉพาะสาขาวิชา. การประชุมเชิงปฏิบัติคณะกรรมการวิชาการของราชบัณฑิตยสถานประจำปี ๒๕๕๒.

๓. สมชัย บวรกิตติ. พยัญชนะไทยที่ใช้ทับศัพท์ต่างประเทศ. วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข ๒๕๕๓;๔:๓๑๗.